

»» Fake newsy i dezinformacja – o tym warto porozmawiać w szkole

Czy problem fake newsów i dezinformacji dotyczy tylko dorosłych? Nic bardziej mylnego! Świadczą o tym choćby następujące dane:

- Ponad 20% uczniów nie zwraca uwagi na źródło, z którego czerpie informacje, i nie weryfikuje jego rzetelności.
- Co piąty nastolatek nigdy nie sprawdza wiarygodności informacji, które znajduje w internecie i udostępnia innym¹.

Powszechna dziś wśród młodych ludzi biegłość poruszania się w cyfrowym świecie nie zawsze oznacza, że są oni świadomymi odbiorcami treści znalezionych w sieci i potrafią rozróżniać wiarygodne informacje od tych szkodliwych.

Nastolatki mogą być zarówno odbiorcami fake newsów, jak i nieświadomie przyczyniać się do ich rozpowszechniania, nie zdając sobie sprawy z konsekwencji swojego działania. Z czego to wynika? Z mniejszego doświadczenia życiowego i większej niż w przypadku dorosłych tendencji do bezkrytycznego przyjmowania informacji.

Dlatego zachęcamy: **Nauczycielu, przeprowadź lekcję, przekaż swoim uczniom podstawową wiedzę dotyczącą fake newsów i dezinformacji.** To szczególnie ważne w sytuacji, gdy opinia publiczna jest skoncentrowana na jednym temacie, którym żyje cały świat – takim jak np. pandemia czy obecnie agresja Rosji na Ukrainę. Mamy do czynienia z prawdziwym zalewem informacji, niestety nie zawsze prawdziwych i wiarygodnych.

Od czego zacząć, na czym się skupić, jak nauczyć młodych ludzi krytycznego myślenia? Oto kilka wskazówek.

»» Konspekt lekcji dla uczniów 13+

Zagadnienia, które warto omówić z uczniami:

1. Czym są fake newsy – co kryje się za tym pojęciem i jakie treści do nich zaliczamy?

Powiedz o tym podczas zajęć:

Fake newsy:

- W pierwotnym znaczeniu to teksty, zdjęcia lub/i materiały wideo zawierające nieprawdziwe informacje, przyciągające uwagę, podbijające internet i przynoszące m.in. materialne korzyści tym, którzy je tworzą i rozpowszechniają.
- Dziś to pojęcie definiuje wszystkie nieprawdziwe informacje funkcjonujące w telewizji, gazetach, mediach społecznościowych.
- Do świata fake newsów należą też nietypowe akcje reklamowe, satyra, memy, które odbiorcy uważają za obiektywne materiały.

¹ Kilian M., Tobijasiewicz A., Osierda K., (2019), „[Problem fake news w Polsce](#)”, b.m.: Stowarzyszenie Demagog [online, dostęp dn. 2.03.2022].

2. Media społecznościowe – dlaczego to właśnie one w dużym stopniu przyczyniają do powstawania i rozpowszechniania fake newsów?

Powiedz o tym podczas zajęć:

Media społecznościowe jako źródło informacji²:

- Z portali społecznościowych korzysta 4,2 miliarda użytkowników na świecie, czyli 56% populacji.
- Aktywnymi użytkownikami mediów społecznościowych jest 26 milionów Polaków – to niemal 70% całkowitej populacji naszego kraju!
- 41% Europejczyków wskazuje Facebooka jako źródło informacji oraz miejsce, gdzie znajduje istotne wiadomości.
- 22% użytkowników szuka informacji na YouTube.
- 9% korzysta z Twittera jako źródła codziennych wiadomości.

Tymczasem media społecznościowe mogą stanowić doskonały pas transmisyjny dla fake newsów.

Dzieje się tak ze względu na:

- brak mechanizmów kontroli jakości zamieszczanych informacji, które obowiązują w serwisach i agencjach informacyjnych;
- natłok informacji pojawiających się codziennie na naszych news feedach, czyli tzw. „tablicach” w mediach społecznościowych, na których wyświetlane są informacje publikowane przez naszych znajomych i inne obserwowane osoby/firmy/instytucje. Sprzyja on pobieżnemu przeglądaniu linków;
- niski koszt i łatwość wygenerowania fake newsa czy teorii spiskowej;
- łatwość udostępniania materiału do wielu odbiorców poprzez sieć kont i serwisów internetowych powiązanych ze sobą, tworzących „roje informacyjne”;
- fałszywe lub zautomatyzowane konta, mogące służyć do rozpowszechniania nieprawdziwych informacji i w sztuczny sposób napędzać ich poczytność.

3. „Bańka informacyjna” – czym jest i jak się tworzy?

Powiedz o tym podczas zajęć:

„Im więcej klikasz, tym bardziej jesteś zamknięty”, czyli jak działa bańka informacyjna:

- Bańka informacyjna (lub inaczej bańka filtrująca) to zjawisko polegające na otrzymywaniu przez użytkowników internetu wyselekcjonowanych wiadomości, wybranych w wyniku działania określonych algorytmów.
- Zadaniem algorytmów stosowanych przez portale społecznościowe jest dobieranie możliwie najbardziej atrakcyjnych treści, odpowiadających na potrzeby użytkowników.
- Najczęściej treści te selekcjonowane są na podstawie wiedzy o użytkowniku zgromadzonej przez portal na podstawie jego aktywności, np. lokalizacji lub historii wyszukiwania. Mechanizm ten może sprawiać, że użytkownik zostanie zamknięty w samonapędzającym się cyklu opinii i nie zostanie nigdy nakierowany na odmienne tematy lub punkty widzenia.

Konsekwencje życia w bańce informacyjnej:

- Zamknięcie na nowe pomysły, tematy i ważne wiadomości.
- Utrudniony dostęp do informacji, z którymi możemy się nie zgadzać.
- Ograniczenie możliwości poszerzania wiedzy i własnych horyzontów.
- Problem z dostępem do innych punktów widzenia niż własne.
- Ograniczenie dyskursu społecznego i publicznej debaty.
- Większa podatność na manipulację i propagandę.

² Hootsuite, (2021), „[Digital 2021. Poland](#)” [online., dostęp dn. 2.03.2022]; Newman N. i in., (b.r.), „[Digital News Report 2021](#)”, b.m.: Reuters Institute for the Study of Journalism, University of Oxford, [online, dostęp dn. 2.03.2022].

4. Jak rozpoznać fake newsa?

Powiedz o tym podczas zajęć:

Jak rozpoznać fałszywe wiadomości?

- Przeczytaj cały artykuł – tylko wtedy będziesz mieć pewność, że nagłówek lub lead odpowiada treści.
- Zweryfikuj wiarygodność strony internetowej. Sprawdź, czy adres URL jest poprawny i prowadzi do właściwej, prawdziwej strony internetowej.
- Sprawdź datę i aktualność informacji.
- Zweryfikuj autora – czy jest wiarygodny, jakie są jego cele i intencje, czy publikował już inne materiały w sieci.
- Poszukaj danej historii w internecie – czy inne źródła potwierdzają tę informację?
- Sprawdź, czy obrazy nie wyglądają dziwnie lub czy nie zostały spreparowane – możesz to zrobić np. przez dostępną w wyszukiwarkach opcję odwróconego wyszukiwania obrazem.
- Pomyśl o kontekście informacji.
- Upewnij się, czy nie jest to żart (sprawdź, czy nie masz do czynienia z satyrą).
- Nie wierz krzykliwym nagłówkom.

5. Fake news a dezinformacja lub propaganda – czym się różnią?

Powiedz o tym podczas zajęć:

Nie można postawić znaku równości między fake newsami i dezinformacją czy propagandą. Mogą one jednak być używane w tym samym celu, jakim jest szerzenie nieprawdziwych wiadomości.

Materiały rozpowszechniane w celu **dezinformacji**:

- są całkowicie lub częściowo fałszywe, zmanipulowane lub wprowadzające w błąd;
- dotyczą ważnych kwestii z punktu widzenia interesu publicznego danego kraju;
- mają wywołać niepewność lub wrogość, doprowadzić do polaryzacji albo zakłócenia procesów demokratycznych;
- mogą być rozpowszechniane lub wzmacniane za pomocą nowoczesnych technologii, takich jak np. sztuczna inteligencja.

Dezinformacja może destabilizować sytuację w państwie, wywierać destrukcyjny wpływ na jego struktury administracyjne i decyzyjne, a także podważać podstawy społeczne, ekonomiczne oraz kulturowe.

Propaganda (łac.) – celowe oddziaływanie na zbiorowości i jednostki zmierzające do pozyskania zwolenników i sojuszników, wpojenia pożądanych przekonań i wywołania określonych dążeń i zachowań. Jej celem jest upowszechnienie, narzucenie odbiorcom określonych trwałych postaw (indoktrynacja) lub doraźne wpływanie na przekonania służące konkretnym celom (agitacja). Wykorzystuje środki perswazji intelektualnej i emocjonalnej (słowa, gesty, symbole, skojarzenia, obrazy), metody manipulacji (np. prowokacji, dezinformacji, tendencyjnej selekcji i interpretacji faktów)³.

³ [Propaganda](#), [hasło w:], „Encyklopedia PWN” [online, dostęp dn. 3.03.2022].

6. Teorie spiskowe – co je charakteryzuje?

Powiedz o tym podczas zajęć:

Teoria spiskowa – hipoteza będąca próbą wyjaśnienia zdarzeń i zjawisk, zakładająca istnienie intrygi zawiązanej przez grupę ludzi posiadających znaczne wpływy, którzy działając świadomie i w ukryciu, dokonują aktów dążących do uzyskania korzyści własnych lub/oraz na szkodę innych osób.

Teorie spiskowe często pojawiają się jako logiczne wyjaśnienie wydarzeń lub sytuacji, które trudno jest zrozumieć. Dają fałszywe poczucie kontroli i sprawczości, zwłaszcza w niepewnych sytuacjach.

Wspólne cechy teorii spiskowych:

- Istnienie domniemanego, tajnego spisku oraz aktywnej grupy spiskowców.
- Prezentowanie „dowodów”, które wydają się potwierdzać teorię spiskową.
- Założenie, że nic nie dzieje się bez przyczyny i nie ma przypadków; nic nie jest takie, na jakie wygląda, wszystko jest ze sobą związane.
- Dzielenie ludzi na dobrych i złych.
- Wzmacnianie w odbiorcach przekonania, że należą do grupy „wybranych”, którzy poznali niedostępną innym prawdę⁴.

Przykłady popularnych teorii spiskowych to m.in.: chemtrails (smugi kondensacyjne samolotów to chemikalia celowo rozpylane w powietrzu przez rządy) czy rzekome sfalszowanie przez amerykański rząd lądowania na Księżycu.

7. Jak się obronić przed fake newsami? Przypomnijmy, czym jest informacja medialna, a co nią nie jest.

Materiały do wykorzystania:

- Aktualności na stronie ose.gov.pl: [„Bezpieczni w sieci z OSE: fake newsy”](#), [„Bezpieczni w sieci z OSE na wakacje: Nie warto się chłodzić w cieniu fake newsów”](#) [online, dostęp dn. 3.03.2022].
- [„Jak rozpoznać teorie spiskowe”](#), materiał na stronie Komisji Europejskiej [online, dostęp dn. 3.03.2022].
- NASK-PIB, (2020), [„#OznacZDezinfo”](#), Warszawa: NASK-PIB [online, dostęp dn. 3.03.2022].
- Rack S., Woldemichael D., Kimmel B., (2017), [„Fakt czy fake? Jak można demaskować fałszywe doniesienia pojawiające się w internecie?”](#), b.m.: klicksafe [online, dostęp dn. 3.03.2022].
- Szkoła Sieci Społecznościowych, [„Fake newsy?”](#) [online, dostęp dn. 3.03.2022].
- Wrzosek M., (red.), (2019), [„Zjawisko dezinformacji w dobie rewolucji cyfrowej. Państwo. Społeczeństwo. Polityka. Biznes”](#), Warszawa: NASK-PIB [online, dostęp dn. 3.03.2022].

⁴ [„Jak rozpoznać teorie spiskowe”](#), materiał na stronie Komisji Europejskiej [online, dostęp dn. 3.03.2022].

>>> WAŻNE!

Zachęć uczniów do tego, aby zawsze weryfikowali informacje znalezione w internecie, szczególnie w mediach społecznościowych, zanim uznają je za prawdziwe i „podadzą dalej”. Jak można to zrobić?

- Sprawdzać źródło – czy publikuje je wiarygodne medium lub osoba opiniotwórcza.
- Korzystać z agencji fact-checkingowych, czyli instytucji, które zajmują się sprawdzaniem faktów.

NASK

NASK wspiera internautów w weryfikowaniu treści pojawiających się w mediach społecznościowych. W tym celu powstała akcja #WłączWeryfikację #STOPdezinformacji i jej profile na Twitterze oraz Facebooku @WeryfikacjaNASK.

@WeryfikacjaNASK